

ANTALYA KARATAY MEDRESESİ TAÇKAPISI RESTİTÜSYON ÖNERİSİ

MUSTAFA BULUT *

ÖZ

Anadolu Selçuklu yapılarının günümüze kadar olan süreçte çok sayıda tahribata uğradığı ve restore edildiği söylenebilir. Bu yapılarda süslemelerin yoğunlaştığı bölümler olan taçkapılar da bu tahribatlardan büyük ölçüde etkilenmiştir. Taçkapıların, özellikle kavsara kemeri üzerindeki bölümlerinin yıkıldığı ve zeminden itibaren ilk birkaç metre yükseklikteki bölümlerin de oldukça tahrip olduğu görülmektedir. Alt bölümlerde kaideler, süsleme başlangıç noktaları, bezeme kuşaklarının veya silmelerin nihayetlenmesi bazı bilinmezlikleri beraberinde getirmektedir. Yıkılan ve günümüzde bazı taçkapılarda tamamlanmış olan kavsara kemeri üzerindeki bölümler de aynı şekilde; bazı süslemelerde bordürlerin üst bölümde ne şekilde işlendiği, birleşimlerin nasıl gerçekleştiği ve taçkapı yan kanatlarıyla üst bölümün benzerliğinin ne ölçüde olduğu bilinmemektedir.

Özellikle bazı onikigen ve altıgen açılara sahip kompozisyonlarla beşgen-ongen kompozisyonların taçkapı üst bölümünde, yan kanatlarda kullanıldığı şekliyle verilmediği, bordür ölçülerinin veya kompozisyon sınırlarının değiştiği görülmektedir. Taçkapı kanatlarındaki tek eksenli kompozisyonların üst bölümle ve taçkapı ekseninde birleşmesi ise bazı durumlarda farklı çözümlere gidilmesini gerektirmiştir. Tüm bu farklılıkları belirleyen kompozisyonun açısız özellikleri ve ölçüğüdür.

Taçkapılarda kullanılan kompozisyonların açısız özelliklerinin ve eksen özelliklerinin belirlenmesiyle bahse konu olan sorunlara dair seçeneklerin azaltıldığı çözüm önerileri sunulabilmektedir. Kompozisyon özellikleri ve diğer yapılarda karşılaşılan benzer süslemelerin kullanım şekillerinden hareketle kapının restitüsyon denemesi hazırlanmıştır. Buna göre; taçkapının ana bordüründeki kompozisyonun üst bölümde bordür sınırlarından kesildiği, kaide bölümünde de birinci bordür üzerindeki kompozisyonun devam ettiği anlaşılmıştır. Bu analizlerin yapılmasında kullanılan araştırma yöntemlerinden birisi de Total Station kullanılarak yerinde ölçüleri alınan taçkapının bilgisayar destekli programla çizilmesiyle oluşmuştur. Sahadan ve kaynaklardan elde edilen verilerin karşılaştırılması sonucunda Antalya Karatay Medresesi taçkapısının özgün hallerine yönelik veriler ve yapılacak restorasyonlarını destekleyecek nitelikli çizimler literatüre kazandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu, Taçkapı, Restitüsyon, Bezeme Kuşakları, Süsleme.

* Dr. blt8@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1891-5220>.

** Çalışmada herhangi bir destek ve teşekkür beyanı veya çatışma beyanı yoktur.

ANTALYA KARATAY MADRASA PORTAL RESTITUTION PROPOSAL

MUSTAFA BULUT *

ABSTRACT

Anatolian Seljuk historical building structures suffered deteriorations and destruction to a great extend until today and have therefore been restored. In these structures, especially the portals, where the decorations are concentrated, have been greatly affected by these deteriorations. It is seen that the portals, especially the sections on the recessed arches, have been collapsed and the first few meters from the ground have been extensively destroyed. These destroyed and collapsed sections cause some difficulties in the restitution drawings of the portals. In the sub-sections; the pedestals, ornament starting points, decoration belts or reliefs disappear, thus, this situation brings some unknowns. In the same way; at the sections on the recessed arches that were destroyed and completed in some portals today; it is not known how the bordures are processed in the upper part, how the combinations take place and to what extent the portal wings are similar to the upper section.

It is seen that especially some compositions with decagonal and hexagonal angles and pentagonal-decagonal compositions are not applied in the upper part of the portal, as used on the side wings. At the same time, it is seen that the border dimensions or composition boundaries have changed. The combination of the uniaxial compositions on the portal wings with the upper part and on the portal axis required different solutions in some cases. The main thing that determines all these differences is again the angular features and scale of the composition.

By determining the angular and axial properties of the compositions used in portals; more specific solutions can be provided for these problems. The restitution experiment of the portal was prepared based on the composition features and the use of the similar ornaments in other structures. According to this; it was found that the composition on the main bordure of the portal was cut at the borderlines of the bordure in the upper section and the composition on the first bordure continues in the pedestal section. One of the research methods used in these analyzes is to draw the portal with Autocad program using Total Station. The data about the original state of the Antalya Karatay Madrasa portal and the drawings to support the restorations to be made have been brought to the literature.

Keywords: Anatolian Seljuk, Portal, Restitution, Decoration Belts, Ornament.

1. GİRİŞ

Antalya Karatay Medresesi (1250-51), taçkapının ana nişini örten sivri kemerli tonozun altında bulunan kitabesine göre, 648 (1250-51) tarihinde yaptırılmıştır (Lanckoronski, 2005, s.30; Uğur, - Koman, 1940, s.37; Riefstahl, 1941, s.71-72; Erten, 1940, s.54; Turan, 1948, s.82; Erken, 1972, s.562; Yılmaz, 2002, s.134; Yılmaz, - Tuzcu, 2010, s.186-187; Demir, 2019, s.132). Konu hakkında yapılan araştırmalarda yapının mahiyeti hakkında çeşitli fikirler ve isimler ileri sürülmüşse de; banisinin Celalettin Karatay olduğu hakkında bir fikir birliğinin sağlandığı görülmektedir (Turan, 1948, s.83; Uğur, - Koman, 1940, s.37; Riefstahl, 1941, s.40; Armağan, 2004, s.16; Yılmaz, 2002, s.64). Yapı; kitabesinde geçtiği gibi Darü's Süleha'nın yanında, medrese ve cami olarak da isimlendirilmiştir. Genel olarak giriş eyvanı ve karşısındaki ana eyvanla iki eyvanlı olarak yapılmış, avlunun kenarlarına öğrenci hücreleri düzenlenmiştir (Kuran, 1969, s. 85; Sözen, 1972, s. 137). Ana eyvanın güney cephesine bir mihrap yapılmıştır. Mihrap geometrik ve bitkisel süslemeleriyle dikkat çekmektedir ve bu süslemeler Aksaray Sultan Hanı avlu taçkapısındaki süslemelerle büyük benzerlikler göstermektedir (Ögel, S., 1966, s. 45). Bununla birlikte yapının inşası, bulunduğu yerdeki önceden yapılmış yapı kalıntıları ve taçkapının bugünkü konumuna sonradan taşınması hakkında çeşitli görüşler belirtilmiştir. (Kuran, 1969, s. 85; Sözen, 1972, s.139; Yılmaz, 2002, s. 64-65).

Anadolu Selçuklu yapılarındaki en önemli unsurlar şüphesiz taçkapılardır. Giriş cephelerinin ortasına düzenlenen, süslemelerinin yoğunluğu ve abidevi boyutlarıyla dikkat çeken taçkapılar yapıların en dikkat çekici öğeleridir. İslam mimarisinde uygulanan kapı düzenlemesinin bir geleneği olan taçkapılar genel hatlarıyla birbirlerine benzese de ayrıntılarda oldukça farklılaşmaktadır (Ödekan, 1988, s. 521). Bu farklılıklar bölgesel özellikler olarak nitelendirilebilir.

Anadolu Selçuklu döneminde mekân tasavvurunun en değerli elemanlarından birisi nitelikli işçiliklerinden de anlaşılacağı gibi taçkapılardır. Taçkapılar konumları, kuruluşları, cepheleri, kütle ve kompozisyonları gereği birçok unsuru bünyesinde barındırmaktadır. Devletin idari ve iktisadi aşamalarından izlerin yansıtıldığı ender alanlardan birisidir. Bunlara ilaveten Anadolu Selçuklu devletinin mimarlık ve sanat tarihi cihetiyle temsil yüzü olarak görülebilecek elemanlarındandır (Gündoğdu, 2021, s. 49). İslam mimarisi ve Büyük Selçuklu eserlerinden izlerin Anadolu havasında eklektik bir sunumla biçimlendiği taçkapıların anlamlandırılması matematik ve geometrinin yanı sıra birçok alanla açıklanmaktadır. Bir taçkapı; mimarlık tarihi, sanat tarihi, dinler tarihi, ikonografi ve süsleme sanatlarına ait menşei veren örgelerin bulunduğu şantiyelerdir (Kuban, 2010, s. 57; Çakmak, 2001, s. 3-5). Anadolu Selçuklu döneminde yapıların beden duvarları büyük oranda sadelik içerirken taçkapıların özenli bir işçilik göstermesinin ardındaki gerçeklik bu durumla ifade edilebilir. Birlikte çalışan tüm organlar arka planda teknik bir çözümlenmeyi yansıtırken ön planda

dekoratif unsurlarla dönemin sanat zevkini ortaya koymaktadır. Cephe yüksekliği ve eni, bordürlerin düzenlenmesi, mukarnaslı kavsara ve kemer oluşumu, yük, basınç ve direnç ayarlamasının yapılması bu teknik sistemin en önemli aşamalarıdır. 10. yüzyıl sonrasında mimaride boyutlarıyla dikkat çeken kapılar inşa edilmeye başlanmıştır (Karademir, 2014, s. 22-23). 13. yüzyıla gelindiğinde taçkapılar niş derinlikleri, sütunçeleri, mukarnas düzenleri, giriş açıklıklarıyla anıtsallık göstermektedir (Ünal, 1982, s. 17-18; Erkman, 2019, s. 62).

Anadolu Selçuklu taçkapılarının günümüzde iki büyük sorunu vardır. Bunlardan ilki kavsara kemeri üzerindeki bölümlerin yıkılmış olmasıdır ki; bu durum taçkapının üst bölümünün ve bezeme kuşaklarının sınırlarına dair fikir edinmeyi zorlaştırmaktadır. Örneğin; Alay Han (1156-1192), Evdir Han (1213-19), İzzettin Keykavus Şifahanesi (1217), Aksaray Sultan Hanı avlu ve kapalı kısım (1229), Çardak Han (1230), Kayseri Sultan Hanı avlu (1230-36), Ağzıkara Han avlu (1231-40), Eğirdir Han(1237-38), (Bozer, 2007, s.248; Bozer, 2009, s.69), Hunat Hatun Medresesi (1238), Pazar Hatun Han avlu (1238-39), İncir Han kapalı kısım (1238-39), Karatay Han avlu (1240-41), Sırçalı Medrese (1242), Susuz Han (1237-46), Kırşehir Alaaddin Camii (1246-47), Hacı Kılıç Camii ve Medresesi (1249), Avanos Sarı Han avlu ve kapalı kısım (13. yüzyıl ikinci çeyreği), Ak Han (1253-54), Sahipata Hanikahı (1279), Kayseri Sahibiye Medresesi (1268) ve Amasya Şifahanesi (1308) taçkapılarının kavsara kemeri üzerindeki bölümlerinin yıkıldığı görülmektedir. Kavsaraya gelen yükü hafifleten kavsara kemerleri, taçkapının daha alt bölümlerinin yıkılmasını engellemiştir (Bulut, 2019, s.432). Bununla birlikte taçkapının üst bölümlerinin bezemelerinin yan kanatlardaki bezemeyle aynı olduğu, tek eksenli sonsuz karakterli geometrik süslemelerde ve kare, bazı altıgen ve onikigen kompozisyonlarda görülebilmektedir. Bunun dışındaki kompozisyonlarda bazı taçkapılarda (Sivas Çifte Minareli Medrese (1271), Sivas Buruciye Medresesi (1271), Karatay Han kapalı kısım (1240-41)) üst bölümlerin ölçülerinin değiştiği, bazı taçkapılarda da (Hunat Hatun Camii (1238) batı) bezemenin raport sınırları dışında verildiği görülmektedir.

Anadolu Selçuklu taçkapılarındaki ikinci sorun ise taçkapının kaide bölümünün ve üzerindeki ilk birkaç metre yüksekliğe kadarki taşların deforme olmasıdır ki bu durum da bu bölümlere dair bilgi sahibi olunmasını engelleyebilmektedir. Anadolu Selçuklu taçkapıları arasında; Divriği Kale Camii (1180-81), Alay Han (1156-1192), Hunat Hatun Camii batı (1238), İncir Han kapalı kısım (1238-39), Karatay Han kapalı kısım (1240-41), Kırşehir Alaaddin Camii (1246-47), Hacı Kılıç Camii ve Medresesi (1249) taçkapılarında bu sorun dikkati çekmektedir. Kayseri Sultan Hanı (1230-36) avlu taçkapısının alt bölümüne restorasyon sırasında taşlar tekrar düzenlenmiş ancak bu yeni taşların üzerine bordürlerdeki süslemeler yapılmamıştır. Alay Han (1156-1192) kapalı kısım ve Hunat Hatun Camii (1238) batı taçkapısının alt bölümleri de aynı şekilde yenilenmişken, yenilenen bu bölümlere bordürlerdeki süslemeler yapılmıştır. Anadolu Selçuklu taçkapılarının tespit

edilebildiği kadarıyla tamamında süsleme kuşakları raport sınırlarından başlatılırken, bu iki taçkapıda hatalı yapılan restorasyonlar nedeniyle süsleme kuşağı raport sınırlarından başlatılmamıştır.

Görülebileceği gibi Anadolu Selçuklu dönemi taçkapılarının büyük bölümünde bahse konu sorunlar nedeniyle restitüsyon projeleri bazı zorluklar içermektedir ve bu zorluklar da hatalı sonuçlara neden olmaktadır. Bu iki sorunun araştırmaya konu olan Antalya Karatay Medresesi (1250-51) taçkapısında da olduğu görülmektedir. Üst bölümü yıkılmış olan taçkapının alt bölümünde, bazı deformasyonların yanında bir de zemin yükselmesi sorunu bulunmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Antalya Karatay Medresesi hakkında çok sayıda yayın hazırlanmışsa da bu yayınlarda taçkapı restitüsyonu üzerinde durulmamıştır. Yapının taçkapısının rölöve çizimleri Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılmış ve bu çizimler bazı yayınlarda kullanılmıştır (Yılmaz, 1997; Yılmaz, 2002). Süslemelerin taçkapı yüzeyine işlenmediği bu çizimler taçkapı cephesi hakkında fikir verebilecek düzeydedir. Lanckoronski tarafından taçkapının güneybatı cephesinden, arkada Yivli Minare'nin görüldüğü bir gravür çizilmiştir. Ayrıca sivri kemer tonozlu kavsara kemerinin atnalı kemer formunda verildiği ve süslemelerin işlenmediği bir taçkapı çizimi de yapmıştır. Bu çizimin altında ise ana niş derinliğinin hatalı olarak verildiği bir taçkapı planı bulunur. Bununla birlikte taçkapı, kuzey kanadı ve kuzey yöndeki niş süslemeleriyle birlikte ayrıntılı olarak çizilmiştir. Yapılan çizimde, sütun kaidelerinin üç yönden silmelerle çevrelenmiş şekli net olarak görülebilmektedir. Kaide üzerindeki günümüzde güçlükle okunabilen süsleme ise çizime işlenmemiştir. Ayrıca giriş açıklığı basık kemerinin üzengi taşında günümüzde olmayan rozet ve üzengi taşının giriş açıklığı yönündeki küçük girintisi yapılan çizimde görülmektedir (Şekil 1). Son olarak da; bu çizimde taçkapının kuzey kanadında günümüzde zeminin yükselmesinden dolayı görünmeyen birinci bordürdeki taş üzerine de süslemelerin küçük bir kısmının işlendiği anlaşılmaktadır (Lanckoronski, 2005, s. 28, 29, XII).

Şekil 1: Lanckoronski tarafından yapılan çizim ve gravür.

Kaynak: Karl Graf Von Lanckoronski, 2005.

Anadolu Selçuklu dönemi taçkapıları hakkında yapılan restitüsyonlar da oldukça sınırlı sayıdadır. Mahmut Akok bazı yayınlarda taçkapıların özellikle üstünde yıkılan bölümlerin tamamlamasını yapmış, bazı yayınlarında da bu tamamlamayı üç boyutlu çizimlerinde göstermiştir (Akok, 1969, s. 26; 1974, s. 12; 1977a, s. 21, 23; 1977b, s. 69). Yayınlarında bu tamamlamaların hangi belge, bilgi ya da buluntuya göre yapıldığı konusu ise işlenmemiştir ve çizimler tamamen süslemelerden bağımsız yapılmıştır. Haluk Karamağaralı “Sahip Ata Camii’nin Restitüsyonu Hakkında Bir Deneme” başlıklı makalesinde daha çok cami planıyla ilgili bir restitüsyona yönelmişse de en üstteki tek sıra taş örgüsü eksik olan taçkapının restitüsyonunu da yine süslemelerden bağımsız olarak çalışmasında vermiştir. Günümüze ulaşamayan dendanlar ise dönem yapıları göz önüne alınarak yapılmıştır (Karamağaralı, 1982, s. 74). Orhan Cezmi Tuncer “Niğde-Aksaray Sultan Hanında Bazı İzlerin Değerlendirilmesi” isimli makalesinde hanın avlu taçkapısının restitüsyonuna yer vermiştir. Kanatlardaki bordürlerle kavsara kemeri arasındaki bir bordürün yüksekliğinin hesaplanmasıyla elde edilen taçkapı üst bölümü büyük oranda doğru sonuçlara ulaşılarak verilmiştir (Tuncer, 1971, s. 12). Mustafa Bulut aynı taçkapının restitüsyonunda ana bordür ve birinci bordürden yola çıkarak üst bölümde bu iki bordürün köşe dönüşünün raport sınırları dâhilinde olduğu bölümü temel alarak taçkapı üst sınırlarını belirlemiştir (Bulut, 2018, s. 248). Araştırmada; üst bölümünde süsleme bakiyeleri bulunan taçkapının, ciddi bir tamirat görmesi nedeniyle birinci bordürdeki süslemenin köşe dönüşünü raport sınırları dâhilinde yapmasının tespit edilmesiyle taçkapı yüksekliğinin sağlanması yapılmıştır. Bununla birlikte dönem örneklerinden benzer plan ve cephe özelliğine sahip taçkapılarla karşılaştırılarak taçkapının özgün şekline dair öneriler sunulmuştur. Üst bölümü günümüze sağlam bir şekilde gelmiş az sayıdaki Anadolu Selçuklu dönemi taçkapılarının süsleme şeritleri incelendiğinde köşelerde dönüşlerin raport sınırlarından yapıldığı rahatlıkla görülecektir. Dolayısıyla yapılan restitüsyon denemelerinde taçkapıların büyük bölümü için

söylenebilecek benzerliklerin yanında süslemelerin de göz önünde bulundurulması gereklidir.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE BULGULAR

Yapı ile ilgili yayınların taranması sonrasında saha çalışması sırasında taçkapının ayrıntılı fotoğrafları çekilmiş, total station ile cephe ve plan ölçümleri yapılmış, ölçülerle bilgisayar ortamında taçkapının rölöve çizimleri tamamlanmıştır. Akabinde bilinen kurallar dâhilinde rölöve çizimleri; süslemelerin tamamlanması ve zeminde görünmeyen bölümlerin eklenmesiyle restitüsyon çizimlerine dönüştürülmüştür.

Taçkapının zemini günümüzde köşe sütunçelerinin kaidelerinin olduğu bölüme kadar yükselmiştir. Karl Graf von Lanckoronski 1884-85 tarihleri arasında yaptığı gezide medresenin çizimini yapmıştır (Lanckoronski, 2005, s. 28, 29, XII). Bu çizimler ve 20. yüzyılın ilk yarısında çekilen fotoğraflardan (Riefstahl, 1941) da görülebileceği gibi bu yükseltinin daha erken tarihlere dayandığı anlaşılmaktadır. Günümüze kadar da bu zeminin düşürülmesi gerçekleştirilmemiştir. Yine eski fotoğraflarda taçkapının kuzey kanadındaki kavsara kemeri seviyesine kadar döküldüğü, üst bölümde ana bordürdeki kompozisyonun işlendiği ilk sıra taşlarının yerinde durduğu, daha üst bölümünün ise yıkıldığı görülmektedir. Köşe sütunçeleri yüzeylerindeki bozulmaların olduğu gibi günümüze geldiği söylenebilir. Kavsara kemeri taşlarının da oldukça kötü durumda olduğu görülmektedir. Bununla birlikte yapılan restorasyonda; kavsara kemerinin, giriş açıklığı kemerinin, taçkapı kanatlarındaki ve üst bölümde düşen taşların, bordürler ve silmeler de büyük oranda dikkate alınarak yenilendiği görülmektedir.

Köşe sütunçelerinin oturduğu bölümden itibaren taçkapı; 7,31 m. eninde, 7,94 m. yüksekliğindedir. Taçkapı üç yönden geometrik kompozisyonlarla çevrelenmiştir. Basık kemerli giriş kapısının olduğu ana niş, köşe sütunçesinden itibaren 1,57 m. genişliğinde sivri kemer tonozlu kavsaraya sahiptir (Şekil 2).

Şekil 2. Antalya Karatay Medresesi Taçkapısı Şekil 3. Süsleme şeritleri

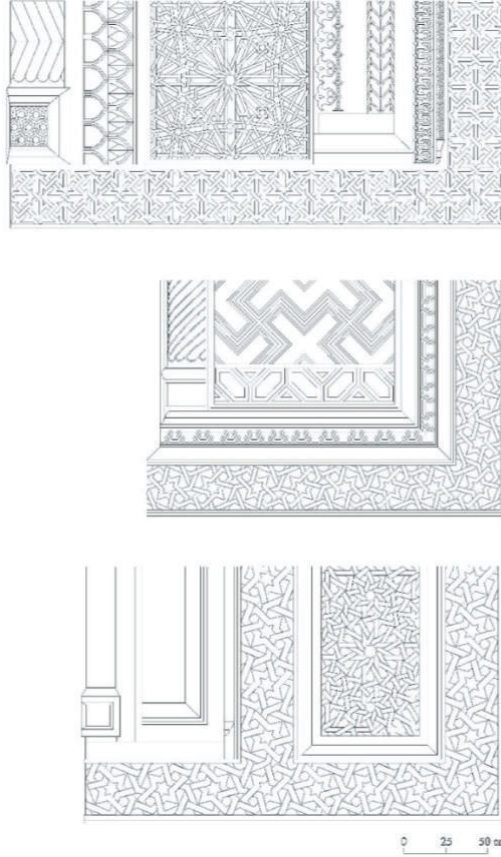
Kaynak: Şamil Yirşen, 2019 Kaynak: Mustafa Bulut, 2019

Taçkapının en dıştaki birinci bordürü 0,30 m. enindedir. 45° ve 135° açılara sahip kırık çizgi sisteminden oluşan ve iki eksenli sonsuz karakterli bu kompozisyon; Anadolu Selçuklu yapılarından Aksaray Sultan Hanı (1229), Aksaray Selime Sultan Türbesi (13. yüzyıl başı), Kayseri Çifte Kümbet (1247-48), Kayseri Döner Kümbet (1276) ve Pazar Hatun Han'da (1238-39) kullanılmıştır. Bu kompozisyonun taçkapının güney kanadında 24 tam raportu bulunmaktadır ve kesintisiz bir şekilde devam ettiği görülür. En üstteki özgün olan taşta 25. raportun bir kısmı bulunmaktadır. Taçkapının üzerinde restore edilen bölüme kadar bu süsleme devam ettirildiğinde ve 25. raport tamamlandıktan sonra 3 tam 1 yarım raport daha eklenebiliyor. Bordürün en altında da yine yarım bir raport görülmektedir. Üstelik bu yarım raportun, taçkapının köşe sütunçesinin oturduğu, günümüzde kaide şeklinde görülen ve cephe yüzeyinde köşesi pahlanmış kesme taşlardan daha alt seviyede devam ettiği görülmektedir. Yüzeyinin pahlanması, bu bölümün birinci bordürün hemen yanındaki 45° eğimli olarak yapılan taçkapı kademelenmesinin bir devamı olduğunu göstermektedir. Yarım raportun tamamlanmasıyla, raport bitiş noktasının pahlı yüzeyin alt seviyesine geldiği görülmektedir. Bu durumda ana bordürle aynı seviyede başlamayan birinci bordürün; Aksaray Sultan Hanı avlu, Eğirdir Han, Susuz Han kapalı kısım ve Konya Karatay Medresesi taçkapıları cephe tasarımına işaret ettiği görülecektir (Şekil-4). Dolayısıyla birinci bordürde, günümüzde zeminin yükselmesi nedeniyle görülemeyen bir raportla birlikte 30 tam 1 yarım raport bulunduğu ve bu kompozisyonun bahse konu yapılardaki gibi 90° açıyla kırılma

yaparak taçkapıyı üst bölümde olduğu gibi alt bölümde de çevrelediği düşünülebilir¹. Yine bahse konu dört yapının ilk bordürlerinin taçkapı alt bölümünü çevreledikten sonra ana nişe doğru yöneldikleri ve giriş açıklığının bulunduğu bölüme kadar devam ettikleri düşünüldüğünde aynı özelliğin Antalya Karatay Medresesi taçkapısında da olduğu ileri sürülebilir. Birinci bordürün taçkapı üst bölümünde 26 raportunun olduğu anlaşılmaktadır.

Taçkapının birinci bordürünü ince bir silme ile bir kenarı içbükey kavisli düz bir silme takip eder. Süsleme yapılmayan ince silme aynı zamanda, içbükey kavisli silmenin altında 90° açıyla kırılma yaparak silmeyi nihayetlendirir. İçbükey kavisli silmenin düz bölümüne 0,16 m. eninde 60° ve 120° açılara sahip kırık çizgi sistemlerinden oluşan tek eksenli sonsuz karakterli bir kompozisyon işlenmiştir. Aynı kompozisyon Eğirdir Han (1237-38) ve İncir Han (1238-39) kapalı kısım taçkapılarında da kullanılmıştır. Eğirdir Han taçkapısında kullanılan bu kompozisyon bahse konu kompozisyon ile aynı ölçülerde yapılmış olup tek farkı yüzeysel işlenmesidir (Şekil 5). Taçkapı üzerinde de devam ettiği anlaşılan kompozisyonun köşe birleşimleri Eğirdir Han taçkapısında olduğu gibi 45° açı ile kesilerek yapılmış ve yine aynı şekilde ortada iki yönden gelen kompozisyonlar, birleştiği şekilde tamamlanmıştır. İçbükey kavisli silmenin yapılan restorasyonda başarılı bir şekilde işlenmediği görülmektedir.

¹ Yılmaz, L., 2002, s. 56-57'de taçkapının bir subasman üzerinde yükseldiğini ve bu bölümün yaya yolunun yükselmesi sonucu yol kotundan aşağıda kaldığını belirtir.

Şekil 4. Aksaray Sultan Hanı, Konya Karatay Medresesi ve Eğirdir Han taçkapı kaide ve bordürleri

Kaynak: Mustafa Bulut Arşivi, 2019

Şekil 5. Eğirdir Han Taçkapı nişi üzerindeki geometrik kompozisyon

Kaynak: Mustafa Bulut, 2007

Ana bordür 0,55 m. enindedir ve üzerine; 144° açılara sahip iki kırık çizgi sisteminden oluşan² ve iki eksenli sonsuz karakterli bir kompozisyon bulunmaktadır. Kayseri Keykubadiye Sarayı (1220) çini süslemesinde ve Siirt Ulu Camii (1129) minare kaidesinde aynı kompozisyon bulunmaktadır. Beyşehir Eşrefoğlu Camii (1299) mihrabında ise yarım raport olarak kullanılmıştır. Ongen açılara sahip süslemeler; merkezlerinde en geniş açıyla çizgilerin birleştiği kompozisyonlar olmaları nedeniyle (144° açı), merkezde zemin üzerinde

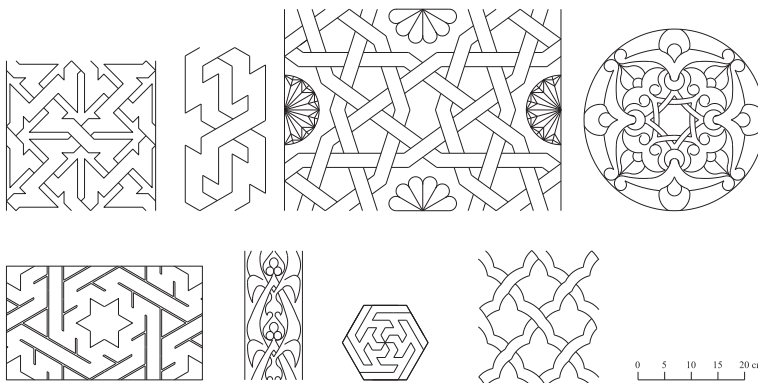
² Yılmaz, L., 1997, s. 135'de kompozisyonun kapalı şekiller geçmesinden meydana geldiğini belirtir.

oluşan 10 köşeli yıldızların ölçüleri oldukça büyük olmaktadır. Bu durum Anadolu Selçuklu sanatında çizgilerle zeminlerin oranı olan 1/1 oranının zemin lehine bozulmasına neden olmaktadır. Bu nedenle ongen kompozisyonların büyük olan merkezlerine bu oranı dengelemek adına rozet ve dairesel özellikli çeşitli kompozisyonların işlendiği görülmektedir³. Benzer durum ongen dışındaki çokgenlerde de nadir de olsa görülebilmektedir. Aynı durumun bu kompozisyon üzerinde de uygulandığı görülmektedir. On köşeli yıldızların merkezlerinde çarkifelekler, rozetler ve altı köşeli yıldızlar ile içleri boş bırakılmış daire şekilleri yapılmıştır. Ana bordürde 18 raport günümüzde görülebilmektedir. 19. raportun ise bordür sınırlarıyla herhangi bir yerinden kesildiği anlaşılmaktadır. Yapılan restorasyonda da ana bordür kalınlığı yanlarda ve üstte eşit tutulmuştur.

Taçkapının üst bölümünde ise kompozisyon 11 raport olarak verilmiştir.

Ana bordürün yanında yaklaşık 22° açıyla içe yönelen bir silme bulunmaktadır. Bu silmenin kaide bölümüne bir mukarnas işlenmiştir.

Taçkapının köşe sütunçelerinin, niş köşe sütunçelerinde olduğu gibi üç yönden silmelerle çevrelenmiş bir kaidenin olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde oldukça tahrip olmuş durumdaki kaidelerin içerisinde de 135° açılarla kırılmalar yapan, yatay ve düşeyde düzenlenmiş kırık çizgi sisteminden oluşan, iki eksenli sonsuz karakterli bir geometrik kompozisyon bulunmaktadır (Şekil 8). Köşe sütunçelerinin yüzeyine de yayların 45° çapraz eksenlerde birleşiminden oluşan ve zeminde stilize palmet şekillerinin görülebildiği bir kompozisyon işlenmiştir (Ögel, 1966, s. 45). İncir Han (1238-39) kapalı kısım, İnce Minareli Medrese (1263-68), Kastamonu Pervaneoğlu Ali (Yılanlı) Şifhanesi (1272-73) Konya Sahipata Camii (1258) taçkapılarının (Mülayim, 1982, s. 86) köşe sütunçelerinde de benzer kompozisyonlar bulunmaktadır (Şekil 7). Sütun başlıklarına ise akant yaprakları iki kat olarak işlenmiştir.

Şekil 6: Antalya Karatay Medresesi taçkapısında kullanılan kompozisyonlar.

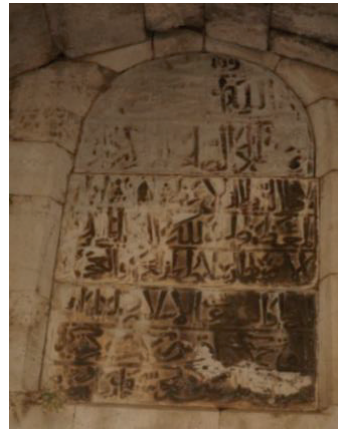
Kaynak: Mustafa Bulut, 2019.

³ Ünal, R.H., 1982, s. 75'te gülbezek ve kabaların genelde boş bırakılan alanlara yerleştirildiğini belirtmiştir.

Şekil 7: İncir Han, İnce Minareli Medrese ve Sahipata Camii Taçkapılarındaki köşe sütünceleri üzerindeki süslemeler.

Kaynak: Mustafa Bulut, 2019.

Şekil 8: Antalya Karatay Medresesi Köşe sütüncesi gövdesi ve kaidesi.

Kaynak: Mustafa Bulut, 2019.

Şekil 9: Antalya Karatay Medresesi Üzengi taşındaki rozet.

Kaynak: Mustafa Bulut, 2019.

Şekil 10: Antalya Karatay Medresesi Güney yan niş.

Kaynak: Şamil Yirşen, 2019.

Şekil 11: Antalya Karatay Medresesi Kitabı.

Kaynak: Mustafa Bulut, 2019.

Köşe sütunçelerinin başlıkları üzerinde görülen konsol şeklindeki bölüm 0,15 m. içe taşırılmış ve bu bölüme üç sıra mukarnas frizi işlenmiştir. Frizin altında altıgen özellikli bir kompozisyon bulunur. Bu süslemenin altında ise nişler yer alır. Sekizgen kesitli plana sahip, beş sıra mukarnasın işlendiği kavsarası olan nişin köşeliklerine rozetler düzenlenmiştir (Şekil 10). Zikzak şeklinde bezenmiş sütunçe gövdesinin kaidesi üç yönden silmelerle çevrelenmiş, başlığı da yine iki kat olarak yapılmıştır. Başlığın üzerinde ise palmetlerle bezenmiş bir süsleme kuşağı yer alır. Taçkapı yan yüzeyinden nişe girintiyi sağlayan silmelerin kaidelerine de yine ön yüzde olduğu gibi birer mukarnas işlenmiştir.

Taçkapının giriş açıklığı 1,99x2,80 m. ölçülerindedir (Şekil 12). Basık kemerle geçilen girişin kemer taşlarının yenilediği anlaşılmaktadır. Güney yöndeki söve üzerinde palmet ve rumilerin işlendiği bir rozet bulunmaktadır (Şekil 9). Bu rozetin onarımlar sırasında işlendiği düşünülmüştür (Yılmaz, 1997, s. 136). Yapılan restorasyon sırasında kemer taşlarıyla birlikte üzengi taşının da yenilediği anlaşılmaktadır. Ancak Lanckoronski'nin yaptığı çizimde (Lanckoronski, 2005, s. 28) taçkapının kuzey kanadında da benzer bir rozetin yer alması taçkapının özgün halinde de bu rozetlerin olduğunu gösterir. Yine kuzey kanattaki üzengi taşının konsol şeklinde içe doğru taşıntı yaptığı anlaşılmaktadır. Yapılan restorasyonda kuzey kanattaki üzengi taşına bu süsleme işlenmemiştir.

Şekil 1: Giriş açıklığı

Kaynak: Şamil Yirşen, 2019.

Basık kemerli giriş açıklığının üzerinde sivri kemerli tonozu kadar uzanan 0,92x160 ölçülerinde yarım daire kemerli bir kitabe alanı bulunmaktadır⁴. Kitabenin konulduğu bölüm bir silme ile çevrelenmiştir (Şekil 11).

⁴ Yılmaz L., 2002, s. 57'de kitabenin sivri kemerli olduğu belirtilmiştir.

4. SONUÇ

Antalya Karatay Medresesi taçkapısının restitüsyon çizimi bahse konu veriler ışığında oluşturulmuştur. Taçkapıda kullanılan kesme taşların ölçüleri 0,40-0,42 metredir. Zemin altındaki bezemeli olduğu düşünülen taşın da aynı yükseklikte olması beklenir. Yenilenen üst bölümünün ise kanatlarla aynı ölçülerde yapıldığı görülmekte ve bu durumun da taçkapının özgün şekline uygun olduğu değerlendirilmektedir. Dolayısıyla taçkapı; 7,31x7,94 m. ölçülerinde iken, zemin altında kalan bölümüyle birlikte restitüsyon çiziminde 7,31x8,32 m. ölçülerinde yapılmıştır. Bezemenin olduğu taşlarda tahrip olan yüzeylerin üzerindeki ve günümüzde güçlükle okunabilen kaide üzerindeki kompozisyonlar tamamlanmıştır. Giriş açıklığının güney yöndeki üzengi taşı üzerindeki rozet kuzey yöndeki üzengide bulunmamaktadır. Bununla birlikte giriş açıklığı yönüne küçük bir konsol şeklinde uzanan üzengi taşının, yapılan restorasyonda yanlış değerlendirildiği ve bu bölümlerin söve seviyesinde bırakılarak basık kemerin sövelere taşıntı yapacak şekilde tasarlandığı görülmektedir. Dolayısıyla kuzey yöndeki üzengi taşındaki rozet, giriş açıklığı yönünde konsol şeklinde uzanan üzengi taşı ve basık kemerin düşeyde söve seviyesinde nihayetlenmesi Lanckoronski'nin çizimindeki gibi yapılmıştır. Yan nişler ve üzerindeki süslemelerin özgün hallerini korudukları söylenebilir.

Anadolu Selçuklu taçkapılarından günümüze tam olarak ulaşan taçkapı sayısı oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte taçkapıların büyük bölümünün kavsara kemerlerinin üstündeki bölümler yıkılmış, zemine yakın bölümler de tahrip olmuştur. Mahmut Akok, Haluk Karamağaralı ve O. Cezmi Tuncer bazı yapıların restitüsyon çizimlerini yapmış olsalar da, bu çizimlerde süslemelerin olmayışı ve yüksekliklerin süslemeden bağımsız bir şekilde verilmesi şüphesiz bazı hataları beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla restitüsyon çizimlerinin dönem yapıları itibarıyla benzer noktaların göz önünde bulundurulmasının yanı sıra bordürlerdeki süslemelerin açısız özellikleri, raport özellikleri ve köşelerde dönüşlerin oluşma durumlarına göre yatay eksen uzanımları dikkate alınarak yapılmalıdır. Araştırmada bu maddeler göz önünde bulundurularak bir restitüsyon denemesi yapılmıştır. Üst bölümü özgün olarak günümüze ulaşan yapılardan anlaşıldığı kadarıyla üst bölüm bazı taçkapılarda yan kanatların aynısı olmaktadır. Bazı taçkapılarda ana bordürün ölçülerinin değiştiği, bazı taçkapılarda da bahse konu olduğu gibi kompozisyonun raport sınırlarından verilmediği görülmektedir. Bu duruma da bordürler üzerinde kullanılan kompozisyonların özelliklerinin neden olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, yapılan restitüsyon çizimlerinde ve süslemesi işlenmeden yapılacak yenilemelerde dahi bu ayrıntıların göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akok, M. (1968). Kayseri’de Tuzhisarı Sultanhanı Köşk Medrese ve Alaca Mescit diye Tanınan Üç Selçuklu Mimari Eserin Rölövesi. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 17 (2), s. 5-41.

Akok, M. (1974). İshaklı Kervan Sarayı. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 21 (2), s. 5-21.

Akok, M. (1977a). Konya-Akşehir’de Taş Medrese Binası ve Restorasyon Çalışmaları. *Türk Etnografya Dergisi*, 16, s. 5-26.

Akok, M. (1977b). Konya’da Restore Edilme Yoluyla Kurtarılmaları Düşünülen Üç Selçuklu Eseri Sırçalı, Karatay ve İnceminareli Medreselerin Restorasyon Projeleri. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 24 (1), s. 41-69.

Armağan, A. (2004). Latif, XVI. Yüzyıl’da Antalya’da Dini-Sosyal Yapılar ve Şehrin Demografik Durumu Üzerine Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23 (36), s. 7-34.

Bozer, R. (2007). *Eğirdir han*. H. Acun (Ed.) Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları (s. 237-254). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Bozer, R. (2009). Eğirdir Hanı Kazı Çalışmalarının Ortaçağ Türk Sanatına Katkıları. *XI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (17-19 Ekim 2007, İzmir)*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, s. 65-75.

Bulut, M. (2018). Aksaray Sultan Hanı Avlu Taçkapısı Bir Restitüsyon Denemesi. *Turkish Studies*, 13 (26), s. 235-250.

Bulut, M. (2019). Anadolu Selçuklu Taçkapılarında Kavsara Kemerleri. *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 28, s. 429-440.

Çakmak, Ş. (2001). *Erken dönem Osmanlı mimarisinde taç kapılar (1300-1500)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Demir, M. (2019). Türkiye Selçuklu Emiri Celâleddin Karatay ve Antalya Dârü’s-Sülehası. *Mediterranean Journal of Humanities*, 9 (1), s. 127-140.

Erken, S. (1983). *Türkiye’de vakıf abideler ve eski eserler*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.

Erkman, H. S. (2019). Selçuklu’dan Osmanlı’ya Anadolu Türk Mimarisinde Mukarnas Örtülü Taç Kapı İmgesinin Kuruluşu. *Düşünen Şehir Dergisi*, 9, s. 80-87.

Erten, S. F. (1940). *Antalya vilayeti tarihi*. İstanbul: Tan Matbaası.

Gündoğdu, O. (2021). İstanbul Fatih İlçesi (15.-17. Yüzyıl) Osmanlı Külliyelerinde Dış Avlu Kapıları. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Karamağaralı, H. (1982). Sahip Ata Camii'nin Restitüsyonu Hakkında Bir Deneme, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, 3, s. 49-75.

Karademir, M. (2014). Mimar Sinan Dönemi Yapılarında Taç Kapılar. (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.

Kuban, D. (2010). *Cennetin kapıları Divriği Ulu Camisi ve Şifahane'sinde Hürremşah'ın yontu sanatı*. İstanbul: YEM Yayınları.

Lanckoronski, K. G. V. (2005). *Pamphylia ve Pisidia kentleri*, C: 1. (Çev: Selma Bulgurlu Gün, Suna-İnan Kıraç). İstanbul: Akdeniz Medeniyetleri.

Mülayim, S. (1982). *Anadolu türk mimarisinde geometrik süslemeler selçuklu çağı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Ögel, S. (1966). *Anadolu Selçukluları'nın taş tezyinatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Riefstahl, R. M. (1941). *Cenubi Garbi Anadolu'da türk mimarisi*, İstanbul: Maarif Matbaası.

Sözen, M. (1972). *Anadolu medreseleri Selçuklu ve beylikler devri*, C: 2. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.

Tuncer, O. C. (1971). Niğde-Aksaray Sultan Hanında Bazı İzlerin Değerlendirilmesi, *Önasya*, 6 (72), s. 12-13.

Turan, O. (1948). Celaledin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri. *Belleten*, 12 (45), s. 17-171.

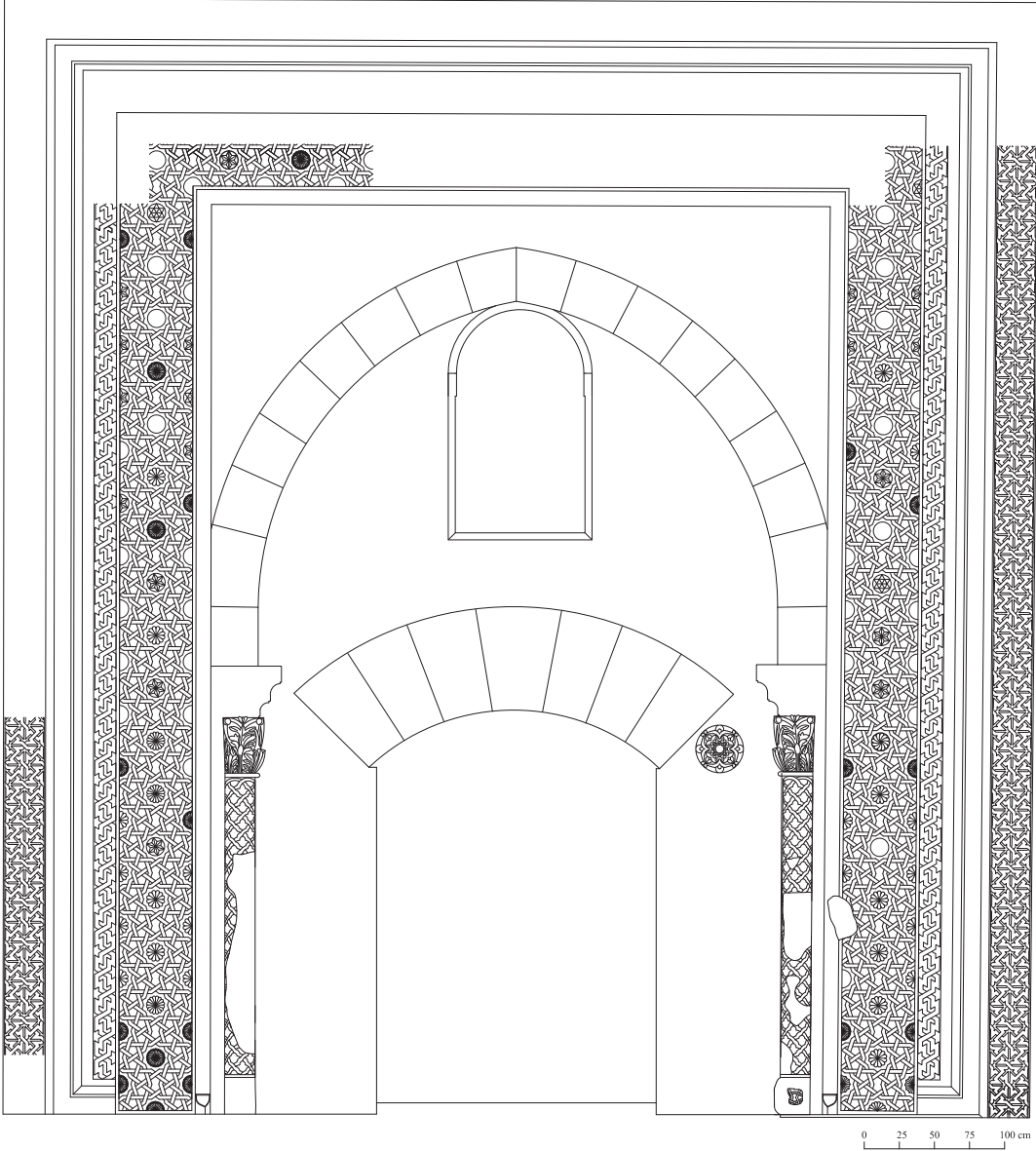
Uğur, M. Ferit. ve Koman, M. Mesut (1940). *Celallüddin Karatay ile kardeşlerinin hayat ve eserleri*. Konya: Yeni Kitap Basımevi.

Ünal, H. R. (1982). *Osmanlı öncesi Anadolu-Türk mimarisinde taçkapılar*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Yılmaz, L. (1997). *Antalya: Bir Ortaçağ Türk Kentinin Mimarlık Mirası ve Kent Dokusunun 16. Yüzyılın Sonuna Kadar Gelişimi (Bir Ortaçağ Arkeolojisi Survey'i)*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

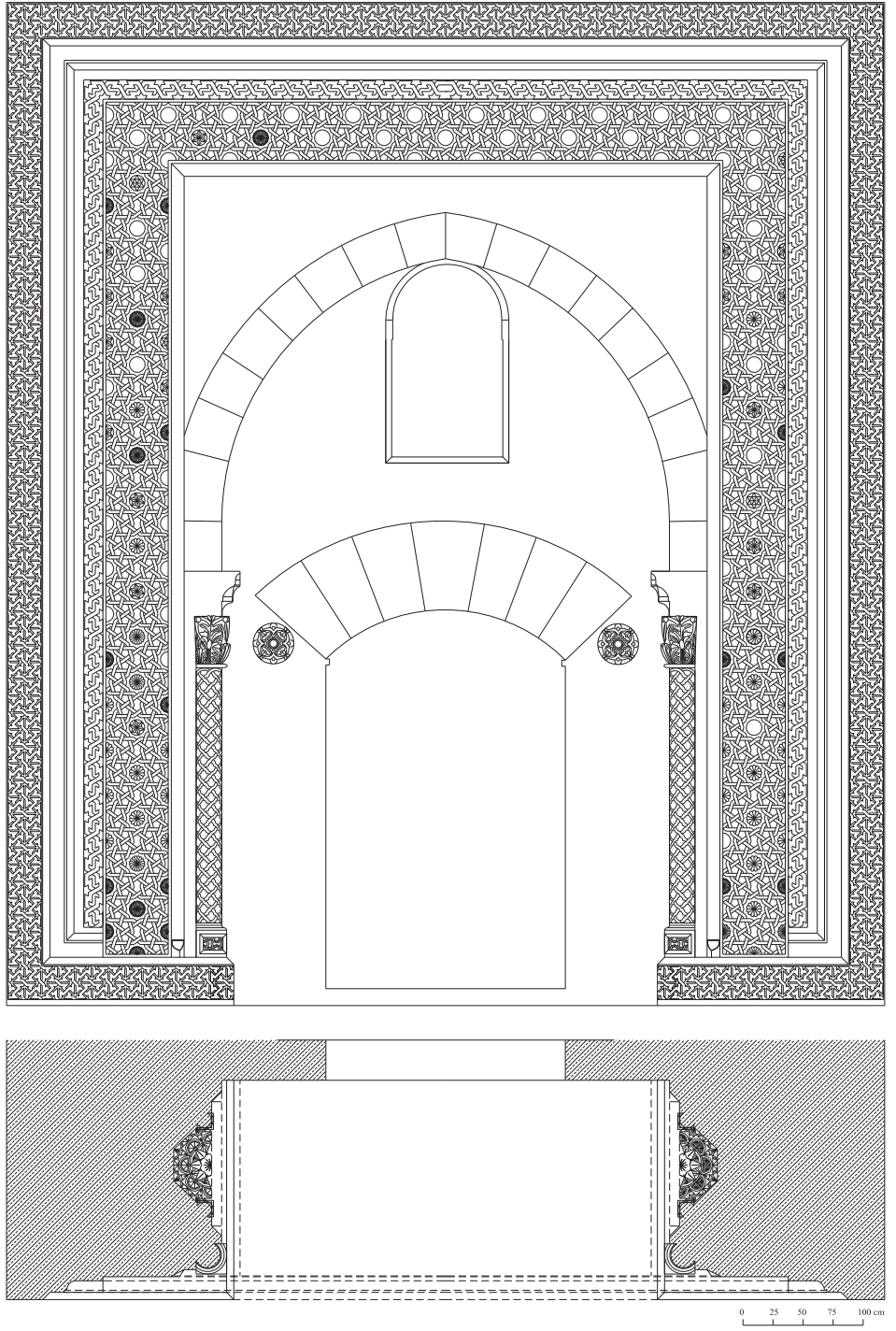
Yılmaz, L. (2002). *Antalya (16. Yüzyılın Sonuna Kadar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Yılmaz, L. ve Tuzcu, K. (2010). *Türk dönemi Antalya kitabeleri*. Harlem: SOTA Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi, s. 273.

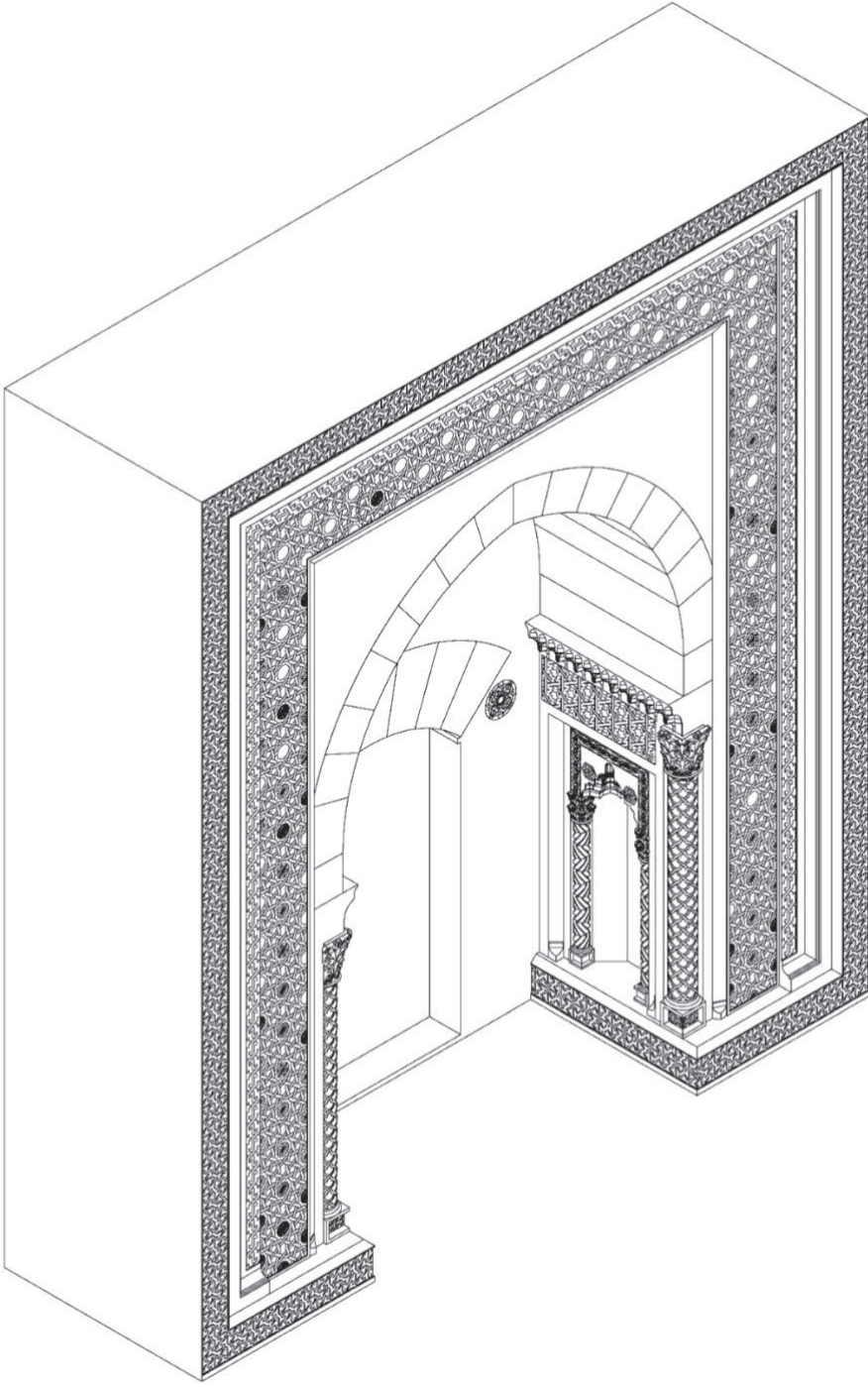
Şekil 2: Antalya Karatay Medresesi taçkapısı.

Kaynak: Mustafa Bulut, 2019.

Şekil 3: Antalya Karatay Medresesi taçkapısı restitüsyon çizimi ve planı

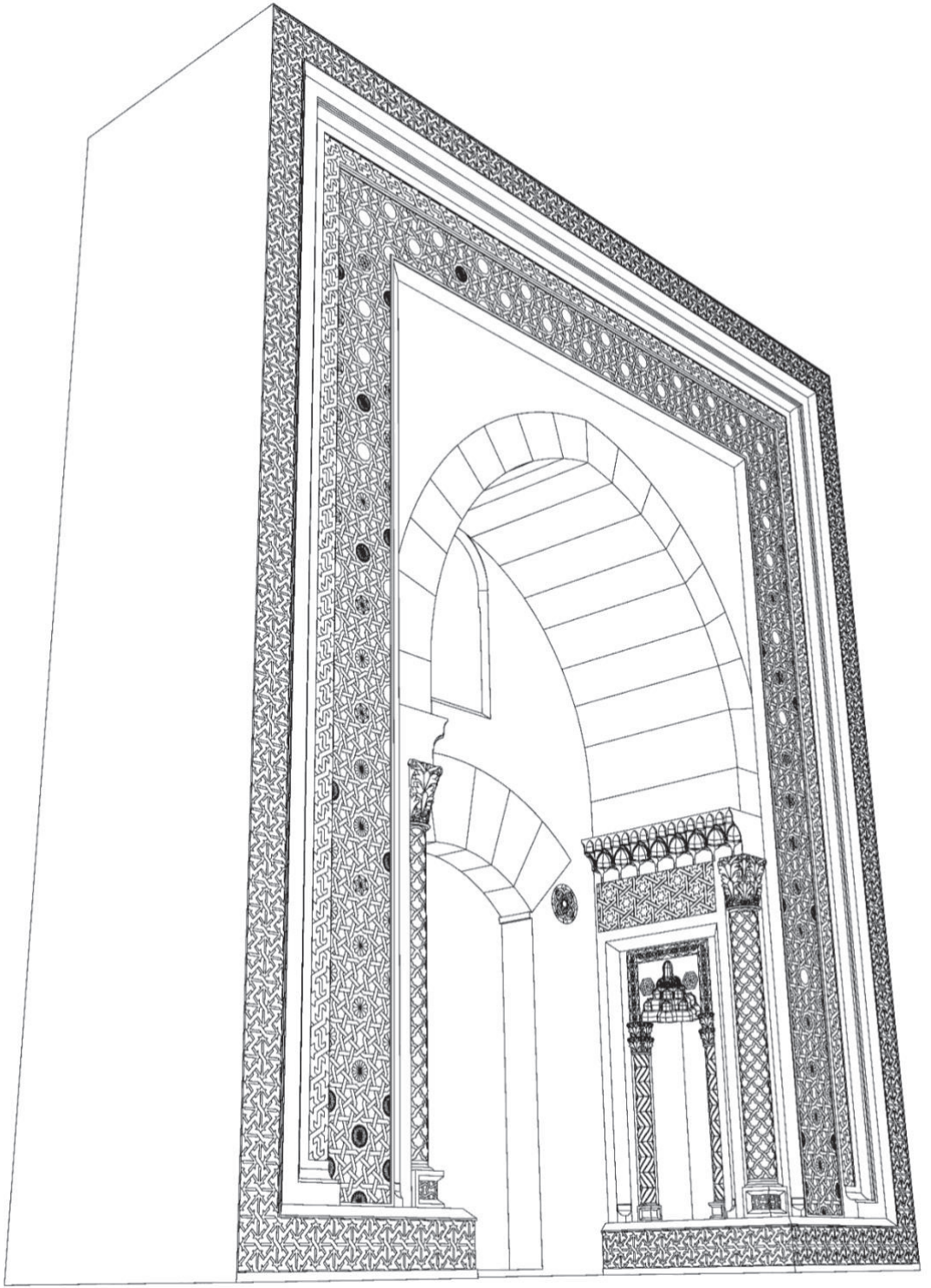
Kaynak: Mustafa Bulut, 2019.

Şekil 4: Antalya Karatay Medresesi taçkapısı restitüsyonu aksonometrik görünüşü⁵.

Kaynak: Mustafa Bulut, 2019.

⁵ Taçkapının kalınlığı, giriş açıklığını kapsayacak şekilde yapılmıştır.

Şekil 5: Antalya Karatay Medresesi taçkapısı restitüsyonu perspektif görünüşü.

Kaynak: Mustafa Bulut, 2019.